

KUR'AN'DA "ZEVC" KELİMESİ VE TÜRKÇE'YE ÇEVİRİ SORUNU

Mevlüt ERTEN (*)

Özet

Her dilde olduğu gibi Arapça'da da, dolayısıyla Kur'an da çeşitli manalarda kullanılan çokanlamlı kelimelerin bulunduğu bir gerçektir. Bunların cümle içerisinde hangi anlamda kullanıldığı ancak bağlamlarından anlaşılabilir. Bu husus çevirilerde de önem arz etmektedir. Bilhassa çevirilen metin, bir kutsal kitap olan Kur'an olunca çok anlamlı kelimelerin bağlamına dikkat edilmesi çok daha hayati bir önem arz etmektedir. Bu yazıda, kullanıldığı bağlamın doğru tespit edilmemesi ve dolayısıyla farklı anlamları göz ardı edilerek Arapça'daki belirli anlamları dikkate alınarak Türkçe'ye çevirilen zevc kelimesini ele aldık. Zevc kelimesi, Kur'an da çok kullanılan kelimelerden birisidir. Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde bu kelimenin Kur'an'da kullanıldığı diğer anlamları dikkate alınmadan kelimenin Arapça'daki belirli anlamlarından olan çift ve zevce (karı) anlamı ön plana çıkarılmış bunun bir sonucu olarak da mütercimler Kur'an'da geçen bir çok zevc kelimesine çift ve zevce (karı) anlamını vermişlerdir. Böylece okuyucuların yanlış anlamalarına yol açmışlardır. Çalışmamızda ilk önce zevc kelimesinin Arap Dilindeki kullanım alanlarını saptadık. Daha sonra kelimenin Kur'an'daki kullanımlarını tek tek ele alıp Kur'an'ın Türkçe çevirilerindeki hataları belirlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Eş (karı-koca), çift, cins, tür, sınıf, topluluk, benzeri.

The Problem of "Zevc" Word in the Quran and its Translation into Turkish

Abstract

It is a fact that there are some words which have different meanings as in all languages. The Arabic, therefore the Quran, is no exception. We can grab the true meanings of these words if we take into account the contexts that they are used. This is crucial in translation. It even becomes more vital if the text is the Quran which is one of the holy books. This study concerns with the word of zevc which is used in the Quran and has different meanings. In most of the Turkish translations of this word we can see that it is translated without paying attention on the contexts. The word zevc is one of the words that mostly used in the Quran. In its Turkish translation, only its pair and wife meanings have been used without looking at other meanings that are also used in the Quran. As a result of this, the translators have given to zevc the meaning of pair and wife without regarding other meanings which are also found in the Quran.

In this study, I firstly detected the uses of zevc in Arabic. Secondly I have elaborated different uses of zevc in the Quran and their mistranslations into Turkish.

Key Words: Spouse (Wife-husband), Pair, Species, Class, Community, Similar.

*) Dr., Vâiz.

(e-posta : ertenmevlut @ hotmail . com)

Problem

Kur'an okunduğunda onda çeşitli manalarda kullanılan çokanlamlı kelimelerin (el-fâzu'l-müştereke) bulunduğu görülür. Yani bir kelimenin bir ayette ifade ettiği mana ile, yine aynı kelimenin diğer ayetlerde ifade ettiği anlamlar aynı olmamaktadır. Bu çokanlamlı kelimeler, Arapça'da dâimîleri ve usulcileri öteden beri meşgul etmiştir. Bu kelimelerin sayıları da hayli fazladır. Bunların cümle içerisinde hangi anlamda kullanıldığı ancak *bağlamları* göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. Çokanlamlı kelimelerin cümle içerisinde hangi anlamda kullanıldığının belirlenmesi, o dilden başka bir dile çeviride de önem arz etmektedir. Bilhassa çevrilen metin, Kur'an gibi kutsal bir kitap olunca çokanlamlı kelimelerin bağlamına dikkat edilmesi çok daha hayati bir önem arz etmektedir.

Bu yazıda, kullanıldığı bağlamın doğru tespit edilmemesi ve dolayısıyla da farklı anlamları göz ardı edilerek Arapça'daki belirli anlamları dikkate alınarak Türkçe'ye çevrilen zevc kelimesini ele alacağız. Zevc kelimesi, Kur'an'da fiil formu dışında zevc (tekil) zevceyn (ikili) ve ezvac (çoğul) isim formlarında çok kullanılan kelimelerden birisidir. Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde bu kelimenin Kur'an'da kullanıldığı diğer anlamları dikkate alınmadan kelimenin Arapça'daki belirli anlamlarından olan *çift* ve *zevce* (hanım) anlamı ön plana çıkarılmış bunun bir sonucu olarak da mütercimler Kur'an'da geçen bir çok zevc kelimesine *çift* ve *zevce* anlamını vermişlerdir. Dolayısıyla da okuyucuların yanlış anlamalarına yol açmışlardır.

Çalışmamız iki kısımdan oluşmaktadır. İlk önce, zevc kelimesinin Arap dilindeki kullanım alanlarını saptayacağız. Daha sonra da kelimenin Kur'an'daki kullanımlarını ele alıp Kur'an'ın Türkçe çevirilerindeki hataları belirlemeye çalışacağız.

Bilindiği gibi, Türkçe'de elliden fazla Kur'an çevirisi bulunmaktadır. Bu meallerin hepsine tek tek bakmak çok zor olacağından, genelde de bu meallerin birbirlerinin benzerleri olmaları sebebiyle mevcut mealler arasından on tanesiyle yetinmeyi uygun gördük¹.

Zevc Kelimesinin Anlam Alanı

Zevc kelimesi tekin(fert) zıddıdır. Şöyle denir : Zevc(çift) veya ferd(tek). İste eşlerden her birine zevc (karı-koca) denir. Birbiri ile ilişkili olan her iki şey ister aynı olsunlar isterse zıt olsunlar onlara *zevcân* (çift) ve onlardan her birine de *zevc* denir. Bu anlamda zevcân ikiliyi, zevc de teki ifade eder. Çoğulu ezvactır. Arapça'da bu husus şöyle ifade edilir : "Onda bir çift ayakkabı (zevcâ nial) veya bir çift güvercin (zevcâ hamam) var." Yani bu ifadedeki "zevcâ" (tesniye-ikili) kelimesi iki erkek iki dişi ya da bir dişi bir erkek anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda zevc kelimesi tekil formunda zevcû hamam şeklinde gelmez, çünkü zevc kelimesi burada tekdir. Arap dilinde Allah Teâlâ'nın

1) Bu mealler şunlardır: M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Şerifi*, (haz. ve not. Ertuğrul Özalp) İşaret Yat., İstanbul 2000.; H. Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul 1981.; Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İnkılap ve Aka Bas., İstanbul 1980.; Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, D.İ. B. YAY., Ankara 1985.; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1988.; Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meali Alisi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1979., Ali Özek ve arkadaşları., *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Medine 1992.; Ziya Kazıcı- Necip Taylan, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Çağrı Yay., İstanbul 1993.; Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1994.; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 1998.

şu sözü bunun açık delilidir: "...erkek ve dışıdan ibaret olan çifti (zevceyn) O yarattı"². Görüldüğü gibi, onlardan her biri (erkek ve dişi) zevcedir. Ebu Zer'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle der: "Kim Allah yolunda zevceyn (çift) infak ederse o kişiye (cennete sokmak için) cennetin bekçileri acele eder." Ebu Zer; "Maldan zevceyn nedir ? diye sorması üzerine Hz. Peygamber; " İki köle, iki at veya iki deve" der. Kelimenin diğer anlamları şunlardır: Benzeri anlamında şöyle denir: " Bende bunun benzerleri (ezvac) vardır (=İndî min hâzâ ezvac). ", cins, tür, çeşit, sınıf, grup ve topluluk anlamına³.

Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığına göre, zevc kelimesi çift olmayı ifade eder. Kelime, tekil formunda kullanıldığında, çifti oluşturan elamanlardan biri, yani tek anlamındadır. Fakat anlam olarak çiftin her iki elamanını da kapsar niteliktedir. Zevcan-zevceyn şeklinde kullanıldığında ise çift anlamında çifti oluşturan elamanlardan her ikisini de içerir nitelikte iki anlamdadır. Dolayısıyla zevc kelimesi, tekin zıttı, kendisinin eşi olan tekdir. Buna göre zevc kelimesinin anlamlarını şöyle tespit edebiliriz:

- 1-Eş (karı-koca),
- 2-çift,
- 3- cins, tür, çeşit,
- 4- sınıf,grup, topluluk,
- 5- benzeri.

Zevc Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı

Zevc kelimesi Kur'an'da 81 yerde geçmektedir. Kelime 5 yerde fiil formunda, 17 yerde zevc (tekil), 7 yerde zevcan ve zevceyn (ikili), 52 yerde de ezvac (çoğul) formlarında isim olarak geçmektedir⁴.

Kelimenin fiil formunda geçtiği 5 yerden birinde, Hz. Peygamber'e Zeyneb binti Cahş'ın nikahlanması (zevvecna)⁵, iki yerde, muttakilerin (sorumluluğunun bilincinde olanların) ahirette iri gözlü hurilerle evlendirileceği (zevvecnahüm)⁶, bir yerde, Allah'ın dilediğine dişiler, dilediğine erkekler, dilediğine de onları çift (yüzevvicühüm) yapacağı: Hem dişi, hem erkek verdiği⁷, bir yerde de, nefislerin (yaptıklarıyla) birleştirildiği (züvvicet)⁸ şeklinde; nikahlamak-evlendirmek, birleştirmek çift yapmak anlamlarında

2) 53.Necm, 45.

3) Bkz. el-Ezherî, M. b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Thk. M.Ebu'l-Fadl İbrahim, XI. 151-155.; el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Thk. A. Abdulğafûr Attâr, I.320.; İsfehâni, Râgıb, *Müfredat*, Thk. Safvan Adnan Dâvudî, Beyrut 1992, s.384-385.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut, trs, II.291-293.; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaâ, *Tâcu'l-Arûs*, II.54-55.

4) Bkz. Muhammed Fuad Abdü'l-Bâki, *el-Mucemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'an*, İstanbul 1984, s.332-334.

5) 33/Ahzab,37.

6) 44/Duhan,54; 52/Tur,20. Dilci Râgıb İsfehâni Allah'ın insanların cennet hayatında huriler ile bir zevciyet ilişkisi kuracaklarını bildirdiğini ancak, bunun dünya hayatındaki karı-koca ilişkisi şeklinde bir ilişki olmadığını, kendine özgü bir beraberlik olduğunu ifade ederek şöyle der: (Ve zevvecnahüm bi hurin) yani onları hurilerle birleştirdik bir araya getirdik (karennahüm) anlamındadır. Burada, dünya hayatındaki karı-koca ilişkisi şeklinde bilinen bir ilişki olmadığına dikkat çekilerek *zevvecitühü imraeten* şeklinde söylendiği gibi *zevvecnahüm hüren* tarzında gelmeyip *zevvecnahüm bi hurin* biçiminde gelmiştir.. Bkz. İsfehani, Ragıb, a.g.e., s.385.

7) 42/Şura, 50.

8) 81/Tekvir, 7.

kullanılmıştır. Kelimenin isim formunda geçen diğer şekillerine gelince, şimdi bunların hangi anlamda kullanıldığını tek tek görelim.

1- Eş (karı-koca-dişi-erkek) Anlamında

Zevc kelimesi Kur'an'da en çok eş anlamında kullanılmaktadır. Bu, insanlar için kullanıldığında karı kocadan, hayvanlar için kullanıldığında da dişi ve erkek hayvandan her birini ifade etmektedir. Bu bağlamda kelime en fazla da eşlerden karı anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlam metin içi bağlamdan kolayca çıkarılabilir. Çevirilerde bu hususta bir problem gözükmemektedir. Kelimenin bu anlamıyla kullanıldığı ayetler şunlardır: 2. Bakara, 25, 35, 234, 240; 3. Ali İmran, 15; 4. Nisa, 1,12, 20, 57; 6. En'am, 139; 7. A'raf, 189; 9. Tevbe, 24; 13. Ra'd, 23, 38; 16. Nahl,72; 20. Taha, 117; 21. Enbiya, 90; 24. Nur, 6; 25. Furkan, 74; 26. Şuara, 166; 30. Rum, 21; 33. Ahzab, 4, 6, 28, 37, 50, 52, 53, 59; 36. Yasin, 56; 39. Zümer, 6; 40. Mü'min, 8; 42. Şura, 11; 60. Mümtehine, 11; 64. Teğâbün, 14; 66. Tahrim, 1, 3, 5; 70. Mearîç, 30⁹.

Bu ayetlerin çoğunda zevc kelimesi nikah, talak,ölüm, miras ve benzeri münasebetlerle geçmekte olup fikhî anlam içermektedirler. Mesela, 2. Bakara, 234: "*İçinizden ölenlerin, geriye bıraktıkları eşleri-karıları (ezvac), dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler....*" Bu bağlamda Mısırlı kadın müfessir Aişe Abdurrahman Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda geçen zevc kelimesiyle ilgili önemli bir tespit yaparak şöyle der:

"Kur'an karı-koca arasındaki ailevi münasebeti, maddi ve manevi bir uyum hali olarak tanımlamaktadır. İşte Kur'an, bu uyum halinin devam ettiği ailevi ilişkide, kadını "zevc" kelimesiyle, uyumsuzluğun bozulduğu ilişkilerde ise, kadını "*imrae*" kelimesiyle zikretmektedir. Mesela karı ile koca arasında inanca dayalı bir ayrılığın söz konusu olduğu durumlarda Kur'an "*imrae*" kelimesini kullanmaktadır. Sözelimi Hz. Nuh, Hz.Lut ve Firavun'un karısından bahsederken devamlı "*imrae*" kelimesi kullanılmaktadır¹⁰. Hz. Adem ile Hz. Havva arasındaki ilişkide ise Hz. Havva, "*zevc*" kelimesi ile ifade edilmektedir¹¹. Keza Hz. Zekeriyya, bir çocuk sahibi olmak için Allah'a niyaz eder-

9) Bu kategoride zikrettiğimiz ayetlerden 2.Bakara,25; 3. Ali İmran, 15; 4. Nisa, 57'de Allah Teâlâ dünya sonrası hayatta cennetle ilgili olarak "... Orada onların (ezvac mütahhere) tertemiz eşleri (karıları) da olacak..." buyurur. Tüm klasik tefsirler ve birinci el filolojik kaynaklar ayetlerde geçen (ezvac mütahhere) ifadesine zevceler yani karılar, anlamı vermişlerdir. Bu ayetleri Yazır, Çantay, Doğrul, Yavuz ve Kazıcı-Taylan zevceler, diğer mütercimler ise eşlerden karıları mı yoksa karıları-kocaları her ikisini de mi tasrih etmeksizin eşler diye müphem bir şekilde tercüme etmişlerdir. Ancak H. Yazır zevceler şeklinde tercüme ettikten sonra şu tefsiri yapar: " onlar için o Cennetlerde tertemiz, pampak çiftler, eşler yani erkekler için zevceler, kadınlar için zevçler vardır. Ve bunların hiç birinde dünyadaki pisliklerden eser yoktur. Bunlar sadece tahir değil her veçhile mutahherdirler o zevcelerde ne maddî olan kir, hayz ve nifas vesaire gibi tabîî cismanî ne de ahlaksızlık, geçimsizlik, biçimsizlik, münasebetsizlik olmadığı gibi zevçler de öyle pampak, tertemizlerdir." (Yazır, M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I.276.) Buradan anlaşılın Yazır, ayette geçen evzac kelimesine eşler (karı-koca) anlamı vermiştir. Burada şunu ifade edelim ki, Kur'an'ın ataerkil bir kültüre indiği düşünülürse, tarihsel bir ifade olan (evzac mütahhere) ifadesinin "karılarımız" şeklinde tercüme edilmesi doğal bir şeydir. Ancak zevc kelimesi semantik olarak hem erkek hem de kadın eşleri ifade ettiğinden ve karılar şeklinde tercüme etmemizi metin dışı karine diyebileceğimiz yukarıdaki karineden başka metin içi herhangi bir karine olmadığından yani mutlak kullanıldığından evzac kelimesini burada erkek ve kadın eşlere irca ederek kocalar ve karılar şeklinde tercüme etmemizde bir sakınca yoktur. Nitekim M. Hamdi Yazır da bu anlamı vermiştir. Aynı şeyleri 9. Tevbe, 24 ; 13. Rad, 23 ; 23. Mü'minün, 6; 25. Furkan, 74 ; 40. Mümin, 8 ; 64. Teğâbün, 14. ayetleri için de söylememiz mümkündür.

10) 66. Tahrim, 10-11; 11. Hûd, 81.

11) 2. Bakara 35; 7. A'raf, 19; 20. Tâhâ, 117; 33. Ahzâb, 37.

ken, karısının kısır olduğundan söz etmektedir. Ve bu anlatım içinde "zevc" kelimesini değil, "imrae" kelimesini kullanmıştır¹². Çünkü kendisiyle karısı arasında normal bir ailevi ilişki söz konusu değildir. Ancak daha sonra Kur'an ayetlerinde Hz. Zekeriyya'ya, bir oğlan çocuğu olarak Hz. Yahya'nın verildiği zikredilmiş ve aynı ayet içinde Hz. Zekeriyya'nın hanımı için "zevc" kelimesi kullanılmıştır¹³. Çünkü ilahi kudret tarafından Hz. Zekeriyya'nın hanımının kısır hali giderilmiş, Hz. Zekeriyya ile hanımı arasında normal ailevi ilişki hali teessüs etmiştir."¹⁴

Aişe Abdurrahman burada Kur'an'da yer alan kelimelerin yalnızca sözlük anlamıyla anlaşılacağı, kelimelerin Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde kazandığı mananın esas alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kelime Kur'an'da üç yerde koca anlamıyla kullanılmıştır. Bu ayetlerde de zevce kelimesi yukarıda zikrettiğimiz münasebetlerle geçmekte olup fikhî anlamda kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamı, metin içi bağlamdan kolayca çıkarılabilir. Çevirilerde de bu hususta bir problem yoktur. Bu anlamda zevc kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 2. Bakara, 230, 232; 58. Mücadele, 1.

Zevc kelimesi Kur'an'da üç yerde de dişi ve erkek hayvan anlamında kullanılmıştır. Bunlardan birisi 6. En'am, 143-144: "*Sekiz eş (ezvac): koyundan iki, keciden iki, dedi: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti?... Deveden de iki, sığırdan da iki....*" İkincisi 39. Zümer, 6: "... *Sizin için hayvanlardan sekiz eş (ezvac) meydana getirdi...*"¹⁵

M. Hamdi Yazır, Ali Özek ve arkadaşları hariç, mütercimler bu ayetlerde geçen 'Semaniyete ezvac' ifadesini "sekiz çift" diye tercüme etmişlerdir. Üstelik parantez içi bir açıklama da yapmadan. H. Yazır ayeti sekiz eş diye tercüme ettikten sonra tefsirinde şu açıklamayı yapar :

"Zevc, cinsinden bir diğeri ile beraber bulunan demektir ki bunlardan her biri diğere nazaran zevc, kendi kendine ferd tesmiye olunur. Ve binaenaleyh zevc ikisinin değil, ikiden birinin diğere nazaran isimdir. İkisine birden 'zevcan, zevceyn' denir. Şu halde zevc tam manasıyla bizim 'çift' dediğimiz değil 'eş' yani bir çiftin her bir tekidir. Mesela sekiz çift dediğimiz zaman 'on altı eş' anlaşılır. 'Semaniyete ezvac' ise ayette beyan olunduğu üzere ikisi koyun, ikisi keçi, ikisi deve, ikisi sığır cinsinden olmak üzere erkek ve dişi dört çift fakat sekiz zevcdir."¹⁶ Dolayısıyla da ayette geçen 'Semaniyete ezvac' ifadesinin Türkçe'ye 'Sekiz çift' şeklinde tercüme edilmesi Türkçe acısından yanlıştır.

Bu anlamda geçen üçüncü ayet; 42. Şura, 11 : " *O (Allah),... hayvanlardan da (kendilerine) eşler (ezvac) yaratmıştır....*"

2-Çift (erkek-dişi vb. karşıtlar) Anlamında

Zevc kelimesi, Kur'an'da on yerde bu anlamda geçmektedir. Bunlar sırasıyla şunlardır: 11. Hud, 40; 13. Rad, 3; 23. Mü'minun, 27; 35. Fatır, 11; 36. Yasin, 36; 43.Zuhruf,

12) 19. Meryem, 5; 3. Âl-i İmrân, 40.

13) 21. Enbiya, 90.

14) Bkz. Koç, Mehmet Akif, *Bir Kadın Müfessir Aişe Abdurrahman Ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İstanbul 1998, s.65-66.

15) Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan*, Beyrut, 1984, VIII. 65, XXXIII.194.; ez-Zeccâc, Ebu İshâk, *Meâni'l-Kur'an*, Thk : Abdülcelil Abduh Şelebî, II.299.; IV.345.; el-Ezherî, a.g.e., XI.154.

16) Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, III. 2072.

12 ; 51. Zariyat, 49; 53. Necm, 45; 75. Kıyamet, 39; 78. Nebe, 8. Bunlardan dört yerde, Fâtır, Yasin, Zuhruf ve Nebe surelerinde ezvac (çoğul) diğerlerinde ise zevceyn (ikili) şeklindedir.

Kelimenin ezvac (çoğul) şeklinde geçtiği ayetler : 35. Fâtır, 11: “Allah sizi önce topraktan, sonra nutfeden yarattı, sonra sizi çift, çift (ezvacen) yaptı...”

36. Yasin, 36: “Yerin bitirdiği şeylerden , insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri (ezvac) yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.”

43. Zuhruf, 12 “Bütün çiftleri (ezvac) O yaratmıştır...”

78. Nebe, 8: “Ve sizi çift çift (ezvacen) yarattık.” Müfessirler, Allah Teâlâ'nın bu ayetlerde canlı yada cansız bütün varlıklarda bulunan çift kutupluluğa işaret ettiğini, ifade ederler¹⁷.

Mütercimler, ayetlerde ezvac (çoğul) şeklinde geçen kelimeleri, genellikle çift çift, çiftler(erkek-dişi) şeklinde tercüme ederek Türkçe'ye doğru aktarımını sağlamışlardır. Ayetlerin bağlamlarına baktığımızda da kelimenin bu anlamda kullanıldığını kolaylıkla anlarız.

Zevc kelimesinin zevceyn (ikili) formunda geçen ayetlere gelince; kelime hem 11. Hud, 40 hem de 23. Mü'minün, 27'de : “Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: (Canlı çeşitlerin her birinden) birer çift (zevceyn isneyn) ile... aileni ve iman edenleri gemiye yükle.”

13. Rad, 3 : “Yeri döşeyen,...ve orada bütün meyvelerden çift (zevceyn isneyn) yaratan O'dur.”

51. Zariyat, 49 : “Her şeyden de çift (zevceyn) yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız.”

53. Necm, 45 : “Şurası muhakkak ki-(rahime) atıldığında nutfeden- erkek ve dişiden ibaret olan çifti (ezzevceyn) O yarattı.”

75. Kıyamet, 39 : “Ondan-alaka- erkek ve dişi çiftini(ezzevceyn) yarattığı.”

Bu ayetlerde tesniye-ikili formunda geçen zevceyn kelimesini; Ali Özek ve arkadaşları “ (canlı çeşitlerin) her birinden iki eş ile...”, H. Atay-Y. Kutluay “Her cinsten birer çifti...”, Ö. R. Doğrul “Her şeyden erkekli dişili birer çifti...”, S. Yıldırım “erkekli dişili ikişer eş ile...” vb şekilde tercüme ederek Türkçe'de doğru anlaşılmasını sağlamışlardır. Ancak H. B. Çantay, S. Ateş ve Y. Nuri iki çift, ikişer çift şeklinde çevirerek Türkçe

17) Bkz. Taberi, a.g.e., XXII. 122., XXIII. 5., XXV. 53.; ez- Zeccâc, a.g.e., V. 272.; Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *Keşşaf*, Beyrut 1977, III. 302.; Razi, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut 1990, XXVII. 198.; Beydavi, Abdullah b. Ömer, *Envarü't-Tenzil*, Beyrut, trs., IV. 180. Allah Tealâ bu ve benzeri ayetlerde, canlı ya da cansız bütün varlıklarda bulunan çift kutupluluğa işaret etmektedir. Bu durum insanlar, hayvanlar ve bitkilerdeki iki cinslilik, (tabiattaki) aydınlık ve karanlık, sıcak ve soğuk, artı ve eksi çekim ve elektrik gücü, atomun yapısındaki artı ve eksi yükler (proton ve elektronlar) vb olduğu gibi, karşıt fakat birbirini tamamlayıcı güçlerin varlığında kendini gösterir. (Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev: C. Koytak-A. Ertük, İstanbul 1997, II. 901. Ayrıca bu hususta geniş bilgi için bkz. Nurbaki, Halûk, *Kur'an-ı Kerimden Ayetler ve İlmî Gerçekler*, Ankara 1988, s.26-30.) Ancak, burada ezvac ifadesinin asıl sevk sebebi “ bütün ailemin halkını anlatmak değil, bir şerik ve naziri bulunan bütün eşlerin, bütün çiftlerin mahluk olduğunu ve binaenaleyh mahlukun halika eş olamayacağını anlatarak halikün nezahet ve vahdaniyyetini isbat etmektir. Bundan başka ezvac tabir olunmasında diğer bir nükte daha vardır ki hayatı beşer için evvelki nimetlerden daha ziyade ehemmiyeti haiz olan izdivac nimetinin halkına işaret ile şükre tehyic ifade eder. Netekim ezvac şöyle beyan buyuruluyor. O çiftleri ki (Mimma tünbitü'l-Ardu) Arzın bitirdiklerinden-evvelki ayette zikir olunan ve olunmayan envai nebatat ve eşcar (ve min enfüşihim) ve kendi nefislerinden-erkek ve dişi (ve mimma la ya'lemüne) ve daha bilemiyecekleri şeylerden-ki ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de bir beşerin hatırına gelmiştir.” (Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI. 4028.)

Kur'an okuyucularının yanlış anlamalarına yol açmış gözükmektedirler. Zira Türkçe'de iki çift dendiği vakit dört, yani dört eş anlaşılır¹⁸. Halbuki ayetlerde ifade edilen bir çifttir. Nitekim M. Hamdi Yazır da tefsirinde zevceyn kelimesini şöyle açıklar : "Zevceyn; yani iki zevc, erkek ve dişi gibi zevc ve zevceden mürekkebe bir çift eş demektir. Bunun bir de 'isneyn' diye iki ile tavsif olunması, tekid veya ikişer manasına tevzi' için olduğu söyleniyorsa da bunun bir taksim olması daha zahirdir

Şöyle ki her meyvenin çiçeğinde hayvanatın erkek ve dişisi mesabesinde bir çift eş vardır ki o meyve bunların izdivac ve telkühinden hasıl olur. Netekim (ve erselna erriyaha levagiha) buyurulmuştur. Sonra bu zevceyn de iki kısımdır. Bir kısmı ayrı ayrı menşelerde mesela incirin erkeği başka ağaçta, dişisi başka ağaçta çıkar. Bir kısmı da hem uzvi tezkir hemde uzvi tenisi haiz olan hunsu halinde aynı menşede çıkar ki ekser çiçekler böyledir. İşte zevceyn tabirile her meyvede çiftleşen alelittlak erkek ile dişi, isneyn, tavsifile de bunların hunsası ve gayri hunsası anlatılmıştır."¹⁹

3-Cins, Tür, Çeşit Anlamında.

Kelime 6 yerde cins, tür ve çeşit anlamında geçmektedir. Bu anlamda zevc kelimesinin geçtiği ayetler şunlardır: 20. Taha, 53; 22. Hac, 5; 26. Şuara, 7; 31. Lokman, 10 ; 50. Kaf, 7; 55. Rahman, 52.

Bu ayetlerde zevc kelimesi, Tahâ suresinin ilgili ayetinde ezvac (çoğul), Rahman suresinde zevcan (ikili), diğerlerinde ise zevc (tekil) formlarıyla geçmektedir.

20. Taha, 53 " ..., gökten su indiren ve onunla türlü türlü bitki (ezvacen) çıkaran O'dur." Yani, muhtelif tat, koku ve şekillerde çeşitli bitkiler çıkaran Allah'tır²⁰.

55. Rahman, 52 "İkisinde de (Cennet'deki iki bahçe) her meyveden iki cins (zevcan) bulunacak." ayetindeki zevcan iki cinstir²¹. Bir cinsi bilinen/tanınan, diğer cinsi yabancı (ğarib) olan²². Yani, yaşadığımız hayattaki tecrübelerimize dayanarak tasavvur edilebilen kavrayışlar yahut duyarlıklar ile bizim için tasavvur edilemeyen ve bu nedenle, ancak remizler veya temsiller yoluyla hissedilebilenler²³. Mütercimlerimiz genellikle bu ayetlere çift anlamı vermişlerdir.

Diğer tekil formuyla geçen ayetler sırasıyla; "...Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel türden (zevc behiç) bitirir."²⁴; "Yere bakmadılar mı, orada her güzel türden (zevc kerim) bitirdik?"²⁵; "Gökten bir su indirdik de orada her güzel türden (zevc behiç) bitirdik "²⁶; "Arzı nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda her güzel türden (zevc behiç) bitirdik"²⁷

18) Bkz. Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1987, s.206.; TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, I.308.; MEB, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Ankara 1995, I.537.

19) Yazır, M. Hamdi, *a.g.e.*, IV. 2956.

20) Taberi, *a.g.e.*, XXVI. 174.; Zemaşşeri, *a.g.e.*, II. 540.

21) Taberi, *a.g.e.*, XXVII. 148.; ez-Zeccâc, Ebu İshâk, *Meâni'l-Kur'an, Thk:Abdülcelil Abdüh Şelebî*, V. 102.

22) Zemaşşeri, *a.g.e.*, IV. 49.

23) Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı : Meal-Tefsir*, çev: C. Koytak-A. Ertürk, İstanbul 1996, III. 1100.

24) 22. Hac, 5.

25) 26. Şuara, 7.

26) 31. Lokman, 10.

27) 50. Kaf, 7.

Bu ayetlerde zevc kelimesi ayetlerin vaki olduğu anlam örgüsü içinde tür, cins ve çeşit anlamıyla kullanılmıştır²⁸. Daha açık bir ifadeyle ayetlerin bağlamlarından bu anlam anlaşılmaktadır.

Mütercimler, bu ayetlerde geçen “zevc” kelimesini, kelimenin “çift” anlamından hareketle genellikle *çift* veya *çift çift*, bazen de aynı anlamda olmasına rağmen bir yerde çift başka bir yerde de sınıf, tür ve çeşit anlamını vermişlerdir. Mesela H. B. Çantay 22. Hac, 5’de geçen *zevc* kelimesini çift anlamında çevirirken 31. Lokman, 10 ve 50. Kaf, 7’de geçen aynı kelimeyi *sınıf* şeklinde tercüme etmiştir. Keza Fikri Yavuz aynı ayetleri bir yerde *çift*, bir yerde her *çift* ve *çeşit*, bir yerde de sınıf anlamında çevirmiştir. Ancak Ömer Rıza Doğrul, söz konusu ayetlerde geçen zevc kelimelerine çeşit, tür anlamı verecek doğru anlamı yakalamıştır.

4-Sınıf, Grup, Topluluk Anlamında.

Kelime 3 yerde 15. Hicr, 88; 20. Taha, 131; 56. Vakıa, 7. ayetlerinde sınıf, grup, topluluk anlamında geçmektedir.

“*Sakin onlardan bazı sınıflara-gruplara (ezvacen) verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülmeye ve müminlere alçak gönüllü ol.*”²⁹ Ezvac çoğul ismi burada ‘sınıf-topluluk’ anlamındadır³⁰. Muhammed Esed de, filologların ezvac çoğul isminin burada ‘birtakım’ insanlar, ‘bazı’ kimseler anlamında olup, bazı çağdaş Kur’an mütercimlerinin zannettiği gibi ‘çiftler’ demek olmadığına görüş birliği içinde olduklarını ifade eder³¹.

Çoğu çevirilerde ayette geçen *ezvacen* kelimesine grup, sınıf anlamı verilerek doğru anlam yakalanmıştır. Ancak Süleyman Ateş, parantez içinde *sınıflara* ifadesini kullanarak Y. Nuri de parantez içi bir açıklama da yapmadan kelimeyi bazı *çiftlere* diye tercüme etmişlerdir. Bu anlamda geçen diğer ayetler şunlardır:

20. Taha, 131: “*Onlardan bazı sınıflara-topluluklara (ezvacen) kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabb’inin rızkı daha hayırlı ve daha sürekli.*”³²

56. Vakıa, 7: “*Ve sizler de üç sınıf-grup (ezvacen) olduğunuz zaman.*”³³

Mütercimler bu ayetlerde geçen ezvac kelimelerine de grup, topluluk anlamı vermişlerdir. Y. Nuri ise, yukarıda olduğu gibi, Taha suresi 131. ayetini bazı *çiftlere*, Vakıa suresi 7. ayetini ise *üç çift/sınıf* diye tercüme etmiştir.

5-Benzeri Anlamında.

Zevc kelimesi Kur’an’da üç yerde “benzeri” anlamıyla kullanılmıştır. Bunlardan biri 37. Saffat, 22. ayetidir: “*(Allah, meleklerine emreder:.) Toplayın bütün o zalimleri, kendileri gibi olanlarla (ezvacehüm) ve bütün o Allah’tan başka tapmış oldukları ile birlikte.*”³⁴ Bu ayette Allah, zalimleri ve onlara uyan günahkarları toplayıp bir araya geti-

28) Bkz. Taberi, *a.g.e.*, XVII. 119.; XIX. 63.; XXI. 66.; XXVI. 151.; ez-Zeccac, *a.g.e.*, III.413.; IV. 83.; el-Ezheri, *a.g.e.*, XI.153.; Esed, Muhammed, *a.g.e.*, II.835.

29) 15/Hicr,88.

30) Bkz. Taberi, *a.g.e.*, XIV. 61.; ez-Zeccac, *a.g.e.*, III. 380.; Zemaşşeri, *a.g.e.*, II. 397.; Razi, *Mefatihul-Gayb*, XIX.215.

31) Esed, Muhammed, *a.g.e.*, II.524.

32) Bkz. ez-Zeccac, *a.g.e.*, III. 380.; Zemaşşeri, *a.g.e.*, II. 559.

33) Bkz. ez-Zeccac, *a.g.e.*, V. 108.; Zemaşşeri, *a.g.e.*, IV.52.

34) Bkz. Taberi, *a.g.e.*, XXIII. 46-47; ez-Zeccac, *a.g.e.*, IV.301.; el-Ezheri, *a.g.e.*, XXI.154. Zemaşşeri, *a.g.e.*, III.338; Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur’an*, Beyrut, trz. s.275.

rin. Onların hepsi aynı yolun yolcularıdır, buyurur. Yani, zulmedenleri ve onlarla aynı yolda olanları kastetmektedir.

Bu ayetin tefsirinde İbn Kesir bu hususdaki rivayetleri zikrederek şu tespitte bulunur : "Allah Tealâ meleklerle, haşrolundukları o yerde kafirleri inananlardan ayırmalarını emredecektir. Bu sebeptendir ki Allah Tealâ: "Zulmetmiş olanları ve onların benzerlerini toplayın." buyurmuştur. Numan İbn Beşir burada ezvac ile benzerlerinin kastedildiğini söyler. İbn Abbas, Said İbn Cübeyr, İkrime, Mücahid, Süddi, Ebu Salih, Ebu Aliye ve Zeyd İbn Eslem de aynı görüştedir. Süfyan es-Sevri'nin Semmak kanalıyla... Ömer İbn Hattab'dan rivayetine göre o, "zulmetmiş olanları ve onların benzerlerini toplayınız." ayetinde ezvac ile kardeşlerinin kastedildiğini söylemiştir. Şerik'in Semmak'den, onun da Numan'dan rivayetine göre o, Hz. Ömer'i şöyle derken işitmiştir: "Zulmetmiş olanları ve zevçlerini toplayınız." Yani onların benzerlerini toplayınız... Husayf'ın Miksem'den, onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre, burada ezvac ile onların hanımları kastedilmektedir. Bu, garib bir açıklama olup İbn Abbas'tan rivayetlerin maruf olanı birinci görüştür. Nitekim Mücahid ve Said İbn Cübeyr'in İbn Abbas'tan rivayetlerine göre burada ezvacın maksad onların benzerleri, yakın arkadaşlarıdır."³⁵ İbn Kesir'in de belirttiği gibi tefsir otoritelerine göre ayette geçen ezvac kelimesi, benzer anlamında, birbirine vasıfları açısından benzeyen insanların ifade etmektedir.

Ayeti, Ali Özek ve arkadaşları: "Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını....", H. Atay-Y. Kutluay: "Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri...", Ö. R. Doğrul: "Zulmedenleri, eşleriyle (ortaklarıyla)...", F. Yavuz: "O kafir olanları, bir de arkadaşlarını...", S. Yıldırım: "Zalim müşrikleri, yoldaşlarını..." , H. B. Çantay: "O zulmedenleri, onlara eş olanları..." Z. Kazıcı-N. Taylan da Çantay'ın mealini kopyalayarak: "O zulmedenleri, onlara eş olanları..." diye çevirmişler ve doğru anlamı yakalamışlardır.

Ancak M. H. Yazır, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri'nin tercümelerine baktığımızda ayette geçen ezvac kelimesini parantez içi bir açıklama da yapmadan eşlerden karıları çağrıştıracak şekilde "...o zalimleri ve eşlerini..." şeklinde tercüme etiklerini görmekteyiz. Bunun da , okuyucuların yanlış anlamalarına sebep olacağı açıktır³⁶.

Bu manada geçen diğer ayet 38. Sad, 58. dır. Allah Teala, önceki ayetlerde ahiret hayatıyla ilgili olarak sorumluluğunun bilincinde olanların (müttaki) mükafatını zikrettikten sonra Cehennemliklerin gidecekleri yere ilişkin olarak da "...fakat azınlara da en kötü bir gelecek vardır: Cehennem! Oraya girerler. Ne kötü bir dөşektir o! İşte onu tadınlar: Kaynar ve kokuşmuş sudur! Ve bunlara benzer (ezvac) daha başkaları da vardır." buyurmaktadır. Ayetteki ezvac kelimesi, 'benzeri' anlamında kullanılmıştır. Yani, Kur'an'ın hamim ve ğassak olarak tanımladığı şeylere benzer yoğunlukta³⁷ başka azapların da olacağı haber verilmektedir. Ayetin bağlamından da ezvac kelimesinin burada, benzer anlamıyla kullanıldığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

35) İbn Kesir, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut 1987, IV. 5.

36) Burada şunu ifade edelim ki, Türkçe'de eş kelimesinin anlamlarından biri, birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri anlamındadır. Mesela: Bu masanın bir eşi de bizde var. (TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, I. 470.) Ancak bu kullanımdan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, eğer ayette geçen ezvac kelimesi eş şeklinde tercüme edilecekse en azından kelimenin karı anlamıyla karışmaması için parantez içi bir açıklama yapılmalıdır. Nitekim yukarıda görüldüğü gibi, bazı mütercimler bunu yapmışlardır. Ancak kanaatimize göre, en güzeli, okuyucuların kolay anlaması için kelimenin anlamlarından biri olan benzeri anlamında çevrilmesidir.

37) ez-Zeccac, a.g.e., IV.338.

Ayette geçen *ezvac* kelimesini mütercimlerin çoğu “bunlara benzer başkaları da vardır” şeklinde veya bu anlama gelebilecek ifadelerle çevirerek doğru anlamı yakalamışlardır. Fakat Hamdi Yazır, Fikri Yavuz ve Yaşar Nuri *ezvac* kelimesinin Arapça’daki çift anlamından hareketle kelimeyi *çifte çifte* veya *çifter çifter* şeklinde tercüme etmişler ve cümlenin Türkçe’de doğru anlaşılmasını adeta güçleştirmişlerdir. Halbuki kelimenin lügat anlamlarından biri olan “benzer” anlamını verselerdi, cümle, diğer tercümelemlerde olduğu gibi Türkçe olarak daha iyi anlaşılacaktı.

Bu anlamda geçen öbür ayet, 43. Zuhruf, 70 : “Siz ve benzerleriniz (sizin gibi olanlar), sevinç ve mutlulukla cennete girin.”³⁸

Ayetin siyak-sibakına baktığımızda kıyamet gününden bahisle, o gün, muttakilerin dışında, eski dostların hepsinin birbirlerine düşman olacakları bildirilmektedir. Yani birbirlerinden nefret edeceklerdir. “Bunlar, yeryüzündeki eski arkadaşları tarafından saptırıldıklarını anlayanlar ile onların suçladıkları arkadaşlarıdır : bu ikinciler, saptırıldıklarının günahlarından dolayı hesaba çekileceklerini göreceklerdir.”³⁹ İşte bu bağlamda Allah, 68-73 ayetlerde muttaki kullarına dönerek, kendilerinin ve benzerlerinin, yani yoldaşlarının cennete gireceklerini ve orada sevinç ve mutluluk içinde olacaklarını bildirmektedir.

Mütercimler ayette geçen *ezvacüküm* ifadesini *eşleriniz* veya *zevceleriniz* diye tercüme ederek kelimeyi eşlerden karılara hasretmişlerdir. Dolayısıyla da okuyucuların yanlış anlamalarına sebep olmuşlardır.

Sonuç

Kur’an’da çokanlamlı kelimelerin bulunduğu bir gerçektir. Bu kelimelerin hangi anlama geldikleri, ancak cümle içerisindeki kullanımlarından, yani bağlamlarından anlaşılabilir. Dolayısıyla bu kelimelerin bağlamlarının doğru tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu husus çevirilerde de çok önemi haizdir. Bu çalışmamızda Kur’an da çokca kullanılan ve Kur’an-ı Kerim tercümelerini okurken anlam kargaşasıyla karşılaştığımız *zevc* kelimesini ele aldık. Bu kelime, cümle içerisindeki kullanımları doğru tespit edilmediğinden, genellikle Arapça’daki belirli anlamlarından olan çift ve zevc (karı) anlamlarıyla Türkçe’ye çevrilmiş bunun bir sonucu olarak da okuyucuların yanlış anlamalarına sebebiyet verilmiştir. İşte bu bağlamda biz çalışmamızda, bu kelimenin cümle içerisindeki kullanımlarını birinci el filolojik ve tefsir kaynaklarından tespit etmeye çalıştık. Daha sonra bu manaların Kur’anın Türkçe tercümelerine doğru yansıyıp yansımadığını ortaya koyduk. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur’an-ı Kerim’in Türkçe çevirilerinde bazı hatalar olduğu bir gerçektir. Bu hususta zaman zaman eleştiriler de yapılmaktadır⁴⁰. Türkçe çevirilerdeki bu hatalar, bazen aynı bazen de bir takım kelime değişikliği ile H. Yazır ve H. B. Çantay meallerinin kopyalanması sürdüğü sürece kaçınılmaz olacaktır. Bu hususta son zamanlarda yapılan çalışmaların Kur’an-ı Kerimin güzel Türkçe’imize doğru, hatasız çevrilmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

38) Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.*, IV. 144.

39) Esed, Muhammed, *a.g.e.*, III. 1007.

40) Kur’an tercümelerine yapılan eleştiriler hakkında bkz. Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur’an Tercümeleleri (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Ankara 1989; Cündioğlu, Düccane, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul 1988; İşler, Emrullah, *‘Secde’ Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu, İslamiyat*, C:1, S: 3, 1998, s.105-115; İşler, Emrullah, *Fitne Katilden Betir mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu-*, *İslamiyat*, C: 2, S: 2, 1999, s.137-153. (Bu çalışmamızda bu iki makaleden şekil olarak istifade ettiğimizi belirtmek isterim.)